

MARCELLO MUSTO: «ELS DUBTES DE MARX PODEN SER MÉS ÚTILS QUE LES SEVES CERTESES»

- PER NICOLAS ALLEN
- 17 DE MAIG DE 2021
- CATARSI

En l'estudi de les obres de Marx, el seu darrer període vital acostuma a passar inadvertit i es considera un període de declivi físic i intel·lectual. El seu pensament i la seva voluntat de comprensió i intervenció sobre els més variats esdeveniments internacionals i sobre el moviment obrer, però, revelen un Marx ben viu intel·lectualment. Són aquestes darreres reflexions el que forma l'objecte del darrer llibre de Marcello Musto, *The Last Years of Karl Marx* (amb traducció i edició al català per part de l'editorial Tigre de Paper).

Reproduïm tot seguit aquesta entrevista que realitzà l'editor de Jacobin, Nicolas Allen a l'autor sobre la complexitat de la seva obra i en quin sentit aquesta té utilitat en el context dels debats actuals per l'emancipació.

El 'darrer Marx' sobre el que escriviu, que cobreix aproximadament els tres darrers anys de la seva vida a la dècada dels vuitanta del segle XIX, és tractat tot sovint com un apèndix pels marxistes i estudiosos de Marx. A banda de pel fet que Marx no publicà cap obra destacada en els seus darrers anys, per què creieu que aquest període ha rebut considerablement una menor atenció?

Totes les biografies intel·lectuals de Marx publicades fins al dia d'avui han prestat molt poca atenció a l'última dècada de la seva vida, dedicant-hi normalment no més que unes poques pàgines a la seva activitat després de la fi de la Associació Internacional de Treballadors (AIT), el 1872. No és cap casualitat que aquests acadèmics gairebé sempre facin servir el títol genèric de «l'última dècada» per a aquestes parts –molt curtes– dels seus llibres. Si aquest límit és comprensible per als estudiosos com Franz Mehring (1846-1919), Karl Vorländer (1860-1928) i David Riazànov (1870-1938), que van escriure les seves respectives biografies entre les dues guerres mundials i només podien centrar-se en un número limitat de manuscrits sense publicar, per a aquells que van venir després d'aquella època turbulenta la situació és complexa.

Dos dels escrits més coneguts de Marx –*Els manuscrits econòmics i filosòfics de 1844* i *La ideologia alemanya* (1845-46)–, tots dos molt lluny de ser complets, es publicaren el 1932 i van començar a circular només a la segona meitat dels quaranta. Després que la Segona Guerra Mundial donés pas a un sentiment de profunda angoixa resultant de la barbàrie del nazisme, en un clima on les filosofies com l'existencialisme guanyaven popularitat, el tema de la condició de l'individu a la societat va adquirir molta importància i va crear les condicions perfectes per a un creixent interès en les idees filosòfiques de Marx, com ara l'alienació i la condició de la natura humana. Les biografies de Marx publicades en aquest període, com la majoria dels volums especialitzats que sortiren del món acadèmic, reflectiren aquest *Zeitgeist* i van donar un pes desproporcionat als seus escrits de joventut. Molts d'aquests llibres que afirmaven introduir als seus lectors al pensament de Marx en la seva totalitat, als seixanta i als setanta, estaven, la majoria d'ells, centrats en el període de 1843-48, quan Marx, en el moment de la publicació del *Manifest del partit comunista* (1848), tenia només trenta anys. En aquest context, no és solament que la darrera dècada de la vida de Marx fos tractada com un apèndix, sinó que fins i tot *El capital* va ser relegat a una posició secundària. El sociòleg liberal Raymond Aron va descriure perfectament aquesta actitud al llibre *D'une Sainte Famille à l'autre. Essais sur les marxismes imaginaires* (1969), en el qual es burlava dels marxistes parisencs que passaven ràpidament per sobre de *El capital*, la seva obra mestra i fruit de molts anys de treball, publicat el 1867, mentre quedaven fascinats per l'obscuritat i el caràcter incomplet dels *Manuscrits econòmics i filosòfics del 1844*. Podem afirmar que el mite del 'jove Marx' –alimentat també per Louis Althusser i aquells que argumentaren que la joventut de Marx no podia ser considerada part del marxisme– ha estat el principal malentès a la història dels estudis sobre Marx. Marx no va publicar cap de les obres que considerem «principals» a la primera meitat de la dècada dels quaranta del segle XIX. Per exemple, hom ha de llegir els discursos i resolucions de Marx per a la AIT si es vol entendre el seu pensament polític, no els articles de premsa del 1844 que van aparèixer als *Annals Franco-Alemanys*. I fins i tot si analitzem els seus manuscrits incomplets, els *Grundrisse* (1857-58) o les *Teories de la plusvàlua* (1862-63) eren molt més

significatius per a ell que la crítica del neohegelianisme a Alemanya, «abandonada a la crítica rossejadora dels ratolins» el 1846.

La tendència a donar una excessiva importància als seus primers escrits no ha canviat gaire des de la caiguda del Mur de Berlín. Les biografies més recents –malgrat la publicació de nous manuscrits a la *Marx-Engels-Gesamtausgabe* (MEGA²), l'edició històrico-crítica de les obres completes de Marx i Friedrich Engels (1820-1895), que començà el 1998, i de diversos estudis de gran qualitat sobre la darrera fase de la seva producció intel·lectual– segueixen passant per alt aquest període com es feia abans. Una altra raó d'aquesta negligència és l'elevada complexitat de la majoria dels estudis portats a terme per Marx a l'última etapa de la seva vida. Escriure sobre el jove estudiant de l'esquerra hegeliana és molt més fàcil que posar-se a treure l'entrellat de la complicada teranyina de manuscrits multilingües i interessos intel·lectuals de principis dels vuitanta, i això pot haver obstaculitzat una comprensió més rigorosa dels guanys assolits per Marx. Pensant erròniament que havia abandonat la idea de continuar la seva obra i representant els darrers deu anys de la seva vida com «una lenta agonia», molts biògrafs i estudiosos de Marx han fracassat a l'hora d'observar més atentament el que realment va fer durant aquest període.

A la recent pel·lícula *Miss Marx*, hi ha una escena immediatament després del funeral de Marx que mostra a Engels i a Eleanor, la filla més jove de Marx, remenant papers i manuscrits a l'estudi de Marx. Engels inspecciona un full i fa una observació sobre l'interès de Marx els darrers anys en les equacions diferencials. *The Last Years of Karl Marx* sembla donar la impressió que en els seus últims anys el ventall d'interessos de Marx era particularment ampli, molt més del que ho era en el passat. Hi havia algun fil conductor que relligués aquesta preocupació amb temes tan diversos com ara l'antropologia, l'ecologia, les matemàtiques, la història i el gènere, entre d'altres?

Poc abans de la seva mort, Marx demanà a la seva filla Eleanor que recordés a Engels «fer alguna cosa» amb els seus manuscrits inacabats. Com se sap, durant els dotze anys

que va sobreviure a Marx, Engels va emprendre la tasca d'Hèrcules d'enviar a imprimir els volums segon i tercer d'*El capital*, en els quals el seu amic havia treballat de continu des de la meitat de la dècada dels seixanta fins el 1881, però que no havia aconseguit completar. Altres textos escrits pel propi Engels després de la mort de Marx el 1883 indirectament també complien la seva voluntat i estaven estretament relacionats amb les investigacions que havia portat a terme durant els darrers anys de la seva vida. Per exemple, *Els orígens de la família, la propietat privada i l'estat* (1884) va ser descrit pel seu autor com «l'execució d'un llegat» i estava inspirat en la recerca de Marx en antropologia, en particular en els passatges que va copiar, el 1881, de *Ancient Society* (1877) de Henry Morgan (1818-1881), i pels comentaris que va afegir als fragments copiats d'aquest llibre.

No només hi ha un fil conductor a la recerca dels darrers anys de Marx. Alguns dels seus estudis sorgeixen dels descobriments científics recents sobre els quals volia estar al dia, o d'esdeveniments polítics que considerava significants. Marx ja havia après abans que el nivell general d'emancipació en una societat depenia del nivell d'emancipació de les dones, però els estudis antropològics realitzats a la dècada dels vuitanta li van donar l'oportunitat d'analitzar l'opressió de gènere amb més profunditat. Marx va dedicar molt menys temps a les qüestions ecològiques que en les dues dècades anteriors, però per altra banda es va submergir una altra vegada en temes històrics. Entre la tardor del 1879 i l'estiu del 1880 va completar un quadern titulat *Notes sobre la història índia (664-1858)* i, entre la tardor del 1881 i l'hivern del 1882, va treballar de manera intensiva en els anomenats *Extractes cronològics*, una cronologia anual comentada de 550 pàgines escrita en una cal·ligrafia més petita del que era habitual en ell. Aquests extractes incloïen resums dels esdeveniments mundials des del primer segle a.C. fins a la Guerra dels Trenta Anys al 1648, resumint les causes i les característiques més destacades de cadascun d'ells. És possible que Marx volgués posar a prova si les seves nocions estaven ben fonamentades a la llum dels principals esdeveniments polítics, militars, econòmics i tecnològics del passat. En qualsevol cas, cal tenir en compte que quan Marx va començar aquesta tasca, era ben conscient de la fragilitat del seu estat de salut, que el prevenia a

l'hora d'emprendre un esforç final per completar el segon volum de *El capital*. La seva esperança era fer totes les correccions necessàries per preparar una tercera edició revisada del primer volum, però al final no disposava ni tant sols de forces per fer això. No diria, però, que la recerca que va realitzar en els seus darrers anys fos més àmplia que d'habitud. Potser l'amplitud de les seves investigacions és més evident en aquest període perquè no les va realitzar en paral·lel a la redacció de qualsevol llibre o manuscrit preparatori significant. Però els diversos milers de pàgines d'anotacions fetes per Marx en vuit idiomes, des que era un estudiant universitari, d'obres de filosofia, art, història, religió, política, dret, literatura, història, economia política, relacions internacionals, tecnologia, matemàtiques, fisiologia, geologia, mineralogia, agronomia, antropologia, química i física, són testimoni de la seva fam perpètua de coneixement, amb una varietat de disciplines molt àmplia. El que pot sorprendre és que Marx va ser incapaç d'abandonar aquest hàbit fins i tot quan la seva força física minvà considerablement. La seva curiositat intel·lectual, juntament amb el seu esperit d'autocrítica, superava una gestió més centrada i «judiciosa» de la seva obra. Però aquestes idees sobre «allò que Marx hauria d'haver fet» són normalment fruit d'un desig retorçat d'aquells a qui hauria agradat que fos un individu que no hagués fet res més que escriure *El capital*, i que fins i tot no s'hagués defensat de les controvèrsies polítiques en les quals es va veure implicat. Fins i tot si es va definir una vegada a si mateix com «una màquina condemnada a devorar llibres per després, llençar-los, en una forma modificada, a les escombraries de la història», Marx era humà. El seu interès en les matemàtiques i el càlcul diferencial, per exemple, començaren com un estímul intel·lectual en la seva cerca d'un mètode d'anàlisi social, però va convertir-se en un espai lúdic, un refugi en moments de gran dificultat personal, «una ocupació per mantenir la calma d'esperit», com acostumava a dir a Engels.

En la mesura que hi ha estudis sobre els darrers escrits de Marx, aquests tendeixen a centrar-se en la recerca sobre societats no-europees. Reconeixent que hi ha altres vies de desenvolupament a banda del «model occidental», és just dir, com fan alguns, que aquest Marx estava esdevenint un nou Marx «no eurocèntric»? O seria més precís afirmar que aquest era Marx admetent que la seva obra mai va tenir la

intenció d'aplicar-se sense tenir primer en compte la realitat concreta de les diferents societats històriques?

La primera clau, i la més important, per comprendre l'àmplia varietat d'interessos geogràfics en la investigació de Marx durant la darrera dècada de la seva vida la trobem en el seu pla per proporcionar un estudi més complet de les dinàmiques del mode de producció capitalista a escala mundial. Anglaterra havia estat el principal camp d'estudi al primer volum de *El capital*. Després de la seva publicació va voler ampliar les investigacions socioeconòmiques dels dos volums de *El capital* que encara quedaven per escriure. Per aquesta raó va decidir aprendre rus el 1870 i va demanar constantment llibres i estadístiques sobre Rússia i els Estats Units d'Amèrica. Creia que l'anàlisi de les transformacions econòmiques d'aquests països hauria estat molt útil per comprendre les possibles formes en les quals el capitalisme pot desenvolupar-se en diferents períodes i contextos. L'element crucial és subestimat en la bibliografia secundària del tema «Marx i l'eurocentrisme», ara tan de moda.

Una altra qüestió clau de la investigació de Marx de les societats no europees era si el capitalisme era un requisit previ necessari per al naixement d'una societat comunista i a quin nivell havia de desenvolupar-se internacionalment. La noció multilíneal més pronunciada, que Marx assumí en els seus darrers anys, el va portar a observar amb més atenció les especificitats històriques i desigualtats del desenvolupament econòmic i polític a diversos països i contextos socials. Marx va esdevenir molt escèptic cap a la transferència de categories interpretatives entre contextos històrics i geogràfics completament diferents i, com va escriure, també s'adonà que «esdeveniments d'una importat similitud, que s'esdevenen en contextos històrics diferents, porten a resultats completament distints». Aquesta aproximació certament augmentà les dificultats a les quals feia front en el camí, ja aleshores ple d'obstacles, per completar els volums inacabats de *El capital*, i va contribuir a la lenta acceptació que la seva obra principal romandria incompleta. Però certament obria noves esperances revolucionàries.

En contra del que alguns autors creuen ingènuament, Marx no va descobrir de sobte que havia estat eurocèntric i va dedicar la seva atenció a nous subjectes d'estudi perquè va sentir la necessitat de corregir els seus punts de vista polítics. Sempre havia estat un «ciudadà del món», com li agradava anomenar-se, i constantment havia intentat analitzar els canvis econòmics i socials en les seves implicacions globals. Com s'ha dit ja, com qualsevol altre pensador a la seva alçada, Marx era conscient de la superioritat de l'Europa moderna sobre els altres continents del món en termes de producció industrial i organització social, però mai considerà aquest fet contingent com un factor necessari o permanent. I, per descomptat, va ser sempre un abrandat enemic del colonialisme. Aquestes consideracions són veritablement òbvies per a qualsevol que hagi llegit Marx.

Un dels capítols centrals de *The Last Years of Karl Marx* tracta sobre la relació de Marx amb Rússia. Com demostreu, Marx va establir un diàleg molt intens amb diferents sectors de l'esquerra russa, especialment al voltant de la seva recepció del primer volum de *El capital*. Quins eren els punts principals d'aquests debats?

Durant molts anys, Marx identificà Rússia com un dels principals obstacles per a l'emancipació obrera. Va emfatitzar en diverses ocasions que el seu lent desenvolupament econòmic i règim polític despòtic havien ajudat a fer de l'imperi tsarista una posició avançada de la contrarevolució. Però en els darrers anys va començar a mirar-se Rússia d'una altra manera. Va reconèixer algunes condicions possibles per a una transformació social d'envergadura des de l'abolició de la servitud el 1861. Per a Marx, Rússia semblava un terreny més propici per a una revolució que Regne Unit, on el capitalisme havia creat proporcionalment el major nombre d'obriers fabrils del món, però on el moviment obrer, gaudint de millors condicions de vida basades en l'explotació colonial, s'havia afeblit i experimentat la influència negativa del sindicalisme reformista.

Els diàlegs establerts per Marx amb revolucionaris russos eren tant intel·lectuals com polítics. En la primera meitat dels setanta va familiaritzar-se amb la principal literatura crítica sobre la societat russa i va dedicar una atenció especial a l'obra del filòsof socialista Nikolai Txernixevski (1828-1889). Creia que un fenomen socialment donat que

havia assolit un alt nivell de desenvolupament en les nacions més desenvolupades podia estendre's molt ràpidament a altres pobles i passar d'un nivell més baix a un de més alt directament, estalviant-se les fases intermèdies. Això va donar a Marx molt de material per pensar-hi i reconsiderar la seva concepció materialista de la història. Temps enrere ja havia esdevingut conscient que l'esquema de progressió lineal a través dels modes de producció asiàtic, antic, feudal i burgès modern, que havia presentat al prefaci a la seva *Contribució a la crítica de l'economia política* (1859), era completament inadequat per a la comprensió del moviment de la història, i que, encara més, era recomanable mantenir-se allunyat de tota filosofia de la història. No podia concebre ja una successió de modes de producció en el curs de la història com una seqüència fixa d'estadis predefinits. Marx també va aprofitar l'oportunitat per debatre amb militants de diverses tendències revolucionàries a Rússia. Valorava molt el caràcter planer de l'activitat política del populisme rus –que a l'època era un moviment anticapitalista d'esquerres– particularment perquè no recorria a floritures ultrarevolucionàries sense sentit o a generalitzacions contraproductives. Marx jutjava la rellevància de les organitzacions socialistes existents a Rússia pel seu caràcter pragmàtic, no per la declaració de lleialtat a les seves pròpies teories. De fet, observà que els més doctrinaris eren amb freqüència aquells que es declaraven «marxistes». La seva exposició a les teories i l'activitat dels populistes russos –com passà amb els *communards* de París una dècada abans– el va ajudar a ser més flexible en l'anàlisi de la irrupció d'esdeveniments revolucionaris i les forces subjectives que els donaven forma. El va apropiat a un vertader internacionalisme a escala global. La qüestió central dels diàlegs i intercanvis que Marx va tenir amb moltes figures de l'esquerra russa era un tema molt complex sobre el desenvolupament del capitalisme, que tenia, òbviament implicacions polítiques i teòriques crucials. La dificultat d'aquest debat també s'evidencia en la decisió final de Marx de no enviar una aguda carta en la que criticava algunes interpretacions errònies sobre *El capital* al periòdic *Otechestvennyye Zapiski*, o per respondre a «la qüestió de vida o mort» de Vera Zassúlitx (1849-1919) sobre el futur de la comuna rural (la *obxina*) només amb una carta breu i cautelosa, i no

amb un text més llarg que havia escrit i reescrit amb evident interès en tres esborranys preparatoris.

La correspondència de Marx amb la socialista russa Vera Zassúlitx ha estat objecte de molt d'interès darrerament. Marx suggeria que la comuna rural russa potencialment podria apropiarse dels darrers avantatges de la societat capitalista – en particular, de la seva tecnologia– sense haver de passar per les convulsions polítiques que havien estat tan destructives per als camperols europeus occidentals. Podeu explicar amb una mica més de detall el pensament que portà a Marx a les seves conclusions?

Per una coincidència fortuïta, la carta de Zassúlitx arribà a Marx en el moment que el seu interès per les formes arcaïques de comunitat havien anat a més el 1879 a través de l'estudi de l'obra del sociòleg Maksim Kovalevski (1851-1916), portant-lo a prestar una major atenció als descobriments més recents realitzats pels antropòlegs de la seva època. La teoria i la pràctica el van portar al mateix lloc. Basant-se en les idees suggerides per l'antropòleg Morgan, va escriure que el capitalisme podria ser reemplaçat per una forma superior de producció col·lectiva arcaïca. Aquesta afirmació ambigua requereix almenys de dues clarificacions. La primera, que gràcies al que havia après de Txernixevski, Marx argumentà que Rússia no podia permetre's repetir tots els estadis històrics d'Anglaterra i altres països europeus occidentals. En principi, la transformació socialista de l'*obxina* podria ocórrer sense haver de passar necessàriament pel capitalisme. Però això no significa que Marx hagués canviat la seva opinió crítica de la comuna rural a Rússia, o que creïés que els països on el capitalisme estava encara subdesenvolupat estaven més a prop d'una revolució que altres amb un desenvolupament productiu més avançat. No es va convèncer de sobte que les comunes rurals arcaïques fossin un lloc més avançat per a l'emancipació de l'individu que a les relacions socials existents sota el capitalisme. En segon lloc, la seva anàlisi de la possible transformació progressiva de l'*obxina* no significava que pogués elevar-se a un model més general. Era una anàlisi específica d'una producció col·lectiva particular en un moment històric precís. En altres paraules,

Marx revelà la flexibilitat teòrica i la manca d'esquematisme que molts marxistes després d'ell no van saber demostrar. Al final de la seva vida, Marx revelà una obertura teòrica molt més gran, que li va permetre considerar altres vies al socialisme que mai abans s'havia pres seriosament o que havia considerat com a inassolibles.

Els dubtes de Marx van ser reemplaçats per la convicció que el capitalisme era un estadi del desenvolupament històric del qual no es podia escapar a cada país i condició històrica. L'interès renovat que veiem avui per les consideracions que Marx mai va enviar a Zassúlitx, i per altres idees similars expressades de manera clara en els seus darrers anys, rau en la concepció d'una societat post-capitalista que es troba a anys llum de l'equació de socialisme amb forces productives, una noció que té matisos nacionalistes importants i una simpatia cap al nacionalisme, que es reafirmà dintre de la Segona Internacional i els partits socialdemòcrates. Les idees de Marx diferien profundament del suposat «mètode científic» de l'anàlisi social preponderant a la Unió Soviètica i els seus satèl·lits.

Fins i tot si la lluita de Marx amb els seus problemes de salut és molt coneguda, resulta dolorós llegir el darrer capítol de *The Last Years of Karl Marx*, on recolliu cronològicament el seu deteriorament físic. Les biografies intel·lectuals de Marx apunten, correctament, a que per apreciar Marx per complet cal connectar la seva vida i activitats polítiques amb el seu cos teòric. Però què ocorre en aquest període darrer en el qual Marx estava pràcticament inactiu, incapacitat físicament? Com us aproximeu a aquest període com a autor d'una biografia intel·lectual?

Un dels millors estudiosos de Marx que mai ha existit, Maximilien Rubel (1905-1996), autor de *Karl Marx: essai de biographie intellectuelle* (1957), argumentà que per ser capaços d'escriure sobre Marx cal ser una mica filòsof, una mica historiador, una mica comunista i una mica sociòleg, tot alhora. Jo afegiria que escrivint la biografia de Marx un acaba aprenent molt de medicina. Marx va patir al llarg de la seva vida adulta tota una sèrie de problemes de salut. El més persistent d'ells va ser una greu infecció epidèrmica que l'acompanyà durant tot el període de redacció de *El capital* i es manifestà en abscessos i funicles a diverses parts del cos que el debilitaven. Aquesta va ser la raó per la

qual quan Marx va finalitzar la seva *magnum opus* va escriure: «Espero que la burgesia recordi dels meus carboncles fins al dia de la seva mort!»

Els darrers dos anys de la seva vida van ser particularment difícils. Marx va patir un dolor terrible per la pèrdua de la seva dona i la seva filla major i tenia una bronquitis crònica que es desenvolupava a sovint en una pleuresia severa. Va lluitar, en va, per trobar el clima que li proporcionés les millors condicions per recuperar-se, i va viatjar, per si sol, per Anglaterra, a França i fins i tot a Algèria, on es va embarcar en un llarg període de complicat tractament. L'aspecte més interessant d'aquesta part de la biografia de Marx és la sagacitat, sempre acompanyada d'ironia cap a si mateix, que manifestà per suportar la fragilitat del seu propi cos. Les cartes que va escriure a les seves filles i a Engels quan va sentir que estava a prop de la seva fi fan més evident el seu aspecte més íntim. Revelen la importància del que he anomenat «el món microscòpic», començant per la passió que sentia pels seus nets i que incloïen les consideracions d'un home que havia viscut una existència llarga i intensa i havia aconseguit avaluar-ne tots els seus aspectes.

Els biògrafs han de tenir en compte els patiments de l'esfera privada, especialment quan són rellevants per comprendre millor les dificultats subjacents a la redacció d'un llibre, o els motius pels quals un manuscrit pot romandre inacabat. També deuen saber on detenir-se i evitar fer una mirada indiscreta a afers exclusivament privats.

Bona part del darrer pensament de Marx està contingut en cartes i esborranys inacabats. Hauríem de donar a aquests escrits el mateix estatus que als seus textos millor acabats? Quan dieu que l'escriptura de Marx és «essencialment incompleta», teniu alguna cosa així en ment?

El capital va quedar inacabat a causa de la pobresa asfixiant en la qual Marx va viure durant dues dècades i perquè la seva mala salut constant es barrejava amb les seves preocupacions diàries. No cal dir-ho, la tasca que es va imposar a si mateix –comprendre el mode de producció capitalista en la seva mitjana ideal i descriure les tendències generals del seu desenvolupament– era extraordinàriament difícil d'aconseguir. Però *El*

capital no va ser l'únic projecte que va quedar inacabat. L'autocrítica sense pietat de Marx augmentà les dificultats de més d'una de les seves empreses i l'excepcional quantitat de temps que dedicà als diversos projectes que volia publicar era deguda a l'extrem rigor al que sotmetia tot el seu pensament. Quan Marx era jove, era conegut entre els seus amics de la universitat per la seva meticulositat. Hi ha històries que el retraten com algú que rebutjava escriure una frase si no era capaç de demostrar-la de deu maneres diferents. Per aquest motiu és el més prolífic jove de l'esquerra hegeliana que publicava menys que molts dels altres. La creença de Marx que la seva informació era insuficient, i els seus judicis estaven encara per madurar, li prevenia de publicar els seus escrits, que van romandre en forma d'esquema o fragments. Però és per aquest motiu que les seves notes són extremadament útils i haurien de ser considerades com una part integral de la seva obra. Moltes de les seves tasques incessants han tingut conseqüències teòriques extraordinàries per al futur.

Això no significa que es pugui donar als seus textos incomplets el mateix pes que aquells que es publicaren. Jo distingiria cinc tipus d'escrits: les obres publicades, els manuscrits preparatoris, els articles periodístics, la correspondència, i els quaderns de fragments. Però dintre d'aquestes categories han de fer-se distincions. Alguns dels textos publicats de Marx no deuriem ser vistos com la seva paraula definitiva sobre determinades qüestions. Per exemple, el *Manifest del partit comunista* fou considerat per Engels i Marx com un document històric de la seva joventut i no com el text definitiu en el qual s'afirmaven les seves principals idees polítiques. O cal tenir present que els escrits de propaganda política i els escrits científics no són molt a sovint combinables.

Malauradament, aquesta mena d'errors són molts freqüents en la bibliografia secundària sobre Marx. Per no esmentar l'absència de la dimensió cronològica de moltes de les reconstruccions del seu pensament. Els textos dels anys quaranta no poden citar-se indiscriminadament al costat d'aquells dels seixanta i setanta, ja que no tenen el mateix pes quant a coneixement científic i experiència política. Alguns escrits van ser redactats per Marx per a ell, mentre que altres eren materials preparatoris per a publicar en forma de llibre. Alguns van ser revisats i actualitzats per Marx, mentre que altres els va

abandonar sense la possibilitat d'actualitzar-los (en aquesta categoria hi ha el tercer volum de *El capital*). Alguns articles periodístics contenen consideracions que poden ser vistes com una manera de completar l'obra de Marx. Altres, en canvi, van ser escrits ràpidament per ingressar diners i poder pagar el lloguer. Algunes cartes inclouen els punts de vista reals de Marx sobre les qüestions debatudes. Altres contenen només una versió suavitzada, perquè estaven adreçades a gent de fora del cercle de Marx, amb els quals havia de d'expressar-se de vegades necessàriament de manera diplomàtica. Per tots aquests motius, és prou clar que un bon coneixement de la vida de Marx és indispensable per a una correcta comprensió de les seves idees. Finalment, hi ha més de 200 quaderns que contenen resums (i en ocasions també comentaris) de tots els llibres més importants llegits per Marx durant un període molt llarg, que va del 1838 al 1882. Són essencials per comprendre la gènesi de la seva teoria i d'aquells elements que va ser incapaç de desenvolupar com hauria desitjat. Les idees concebudes per Marx durant els darrers anys de la seva vida van quedar recollides principalment en aquests quaderns. Són certament molt difícils de llegir, però ens permeten accedir a un tresor preciós: no només la investigació de Marx completada abans de la seva mort, sinó també les qüestions que es preguntava a si mateix. Alguns dels seus dubtes poden ser-nos més útils que algunes de les seves certeses.

Article publicat originalment a *Jacobin*
Traducció d'Àngel Ferrero